

בין הנגלה והנסתר במתווה ביידן להסדר בין ישראל והחמאס

06.06.2024 | זכי שלום written by

מבוא

בנאום שנשא ב-31 במאי 2024 התייחס הנשיא ביידן בין השאר למלחמה ברצועה. הנשיא הציג מתווה של הסדר שלדבריו הועבר אל הממשל מישראל. ואולם, לאור ביקורת קשה בחוגים רחבים בישראל סביב המתווה שהציג ביידן, באה הבהרה מצד ראש הממשלה כי "קיימים פערים בין הצעת המתווה של ישראל לבין זו שהציג הנשיא".

הטענה שישראל תסכים להפסקת אש מבלי שדרישותיה תתקבלנה, כך הובהר, אינה מדויקת. ישראל לא תסכים להפסקת אש מבלי ששלוש דרישותיה תתקבלנה: חיסול היכולות הצבאיות והשלטוניות של החמאס; שחרור כל החטופים; יצירת מצב שבו רצועת עזה לא תהווה עוד איום על ישראל. איראן וכל אויבינו מסביב צופים בנו לראות אם אנחנו מתקפלים.

להערכתנו, נאום הנשיא מקפל בתוכו תובנות שליוו את הממשל מיום פתיחת המלחמה ב-7 באוקטובר 2023. חלקן מקבל ביטוי גלוי ומפורש בדברי הנשיא, חלקן מקבל ביטוי מרומז, וחלקן נסתר. נאום הנשיא כולל גם פירוט של השלבים לקראת הסדר. לא נעסוק בהן במסגרת נייר זה.

מתווה הנשיא ביידן

המטרה הפעם, קובע הנשיא בראשית דבריו, היא "הפסקה ממושכת של המלחמה" (durable end to the war). למיטב ידיעתנו זהו מונח חדש [1] מעין הכלאה בין הפסקת אש מוגבלת בזמן, כפי שישראל דורשת, ובין הפסקה מוחלטת של המלחמה, כפי שהחמאס דורש. המתווה הנוכחי כולל בתוכו יעדים ריאליים בני מימוש, אך גם הבטחות סרק שלא ברור כיצד ניתן יהיה לממשן, בין השאר: החזרת כל החטופים לביתם; הבטחת ביטחונה של ישראל; יצירת מצב טוב יותר של "היום שאחרי" בעזה, בלי שלטון חמאס; ויצירת בסיס להסדר פוליטי שיעניק עתיד טוב יותר לישראל ולפלסטינים כאחד.

ישראל, כך טוען הנשיא, גיבשה תוכנית מקיפה להסדר בשלבים שהובאה לידיעת המדינות הרלוונטיות, ובעיקר קטאר ומצרים: "אזרחי ישראל", קובע הנשיא, "צריכים לדעת כי התוכנית הזאת לא תסכן את ביטחונם". מדוע? לפי הנשיא משום ש"במשך שמונת החודשים האחרונים הצליחה ישראל לרסק את כוחותיו של החמאס באופן כזה שהוא לא יוכל עוד לממש מתקפה דומה לזו של ה-7 באוקטובר [2] 2023. הנשיא טורח לאזכר שזו הייתה אחת המטרות של המלחמה שישראל יצאה אליה, והוא, בטובו, מואיל להצהיר שזו גם "מטרה מוצדקת" (righteous one).

הנשיא אינו טורח להתעמת עם העובדה שלמרות המכות הקשות שהנחיתה ישראל על החמאס הוא עדיין משגר טילים באורח רצוף למדי לעבר יישובי עוטף עזה, ופה ושם גם לעבר מרכז הארץ. במקביל מנהל החמאס מלחמה עיקשת רווית דמים נגד צה"ל בתוך הרצועה. בשלב זה, בניגוד לקביעת הנשיא, הוא אינו מראה סימני קריסה.

נכון שאין לו כיום, ככל הנראה, יכולת לממש מבצע בהיקף המבצע של ה-7 באוקטובר 2023, אבל גם עם יכולותיו המוקטנות הוא מצליח לגבות מחיר כמעט יום-יומי בחיי חיילים, לפגוע במוראל הלאומי ומדי פעם גם ליצור בקיעים בשגרת החיים בארץ. האם את אלה ישראל צריכה להכיל לדעת הנשיא? כך לפחות עשוי להשתמע מניסוח דבריו.

"אני יודע", ממשיך הנשיא, "שישנם גורמים בישראל שאינם מסכימים עם תוכנית זו, ורוצים להמשיך את המלחמה בלי סוף (will call for the war to continue indefinitely)". "אחדים מהם", טוען הנשיא, "נמצאים בממשלה. הם רוצים לכבוש את עזה ולהמשיך במלחמה לאורך שנים. החטופים אינם נמצאים בראש סדר העדיפויות שלהם".

הנשיא יודע היטב שהניסוח הזה של התוכנית (שאינו זהה בכל מרכיביו עם התוכנית המקובלת על ראש הממשלה) אינו מקובל על ראש הממשלה, על רוב חברי הקבינט והממשלה, על רוב בכנסת וגם בדעת הקהל, שתובע המשך המלחמה עד לניצחון וחיסול החמאס ככוח צבאי ואזרחי. השימוש בניסוח של "ישנם גורמים" נועד ליצור רושם כאילו רק "גורמים קיצוניים" (קרוב לוודאי שכוונתו לשרים סמוטריץ' ובן גביר) מתנגדים לתוכנית זו, ואם הם רק יוצאו ממעגל קבלת ההחלטות ניתן יהיה להגיע להסדר ברצועה.

הנשיא רומז במפורש שהיה רוצה לראות מימוש תהליך כזה. העובדה שהוא חוזר ומפגין מעורבות בוטה בחיים הפוליטיים של מדינת ישראל אינה מרתיעה אותו: "אני קורא להנהגה בישראל", אומר הנשיא, "לדבוק במתווה זה כנגד כל לחצים שיבואו". אם תתקבל התוכנית, הנשיא מבטיח "הרים וגבעות": החטופים יוחזרו הביתה; ישראל תהיה מדינה בטוחה יותר; ייווצר סיכוי להסדר נרחב שיביא לרגיעה גם בגבולה הצפוני של ישראל; המפונים יוכלו לשוב לבתייהם ללא חששות ממתקפה; יחל שיקום של רצועת עזה; ייבנו בתי ספר ובתי חולים שנהרסו במלחמה; ייווצר מנגנון שלא יאפשר לחמאס להתחמש מחדש; ישראל וסעודיה תסכמנה על נורמליזציה; ישראל תהיה חלק ממערכת ביטחון אזרחית נגד איראן; במסגרת זו, גם הפלסטינים יזכו להגדרה עצמית וחיים של חופש.

מבלי משים, דבריו של הנשיא בהקשר של מניעת חימוש חמאס מסגירים את העובדה שהמתווה שלו מקבל את המשך שלטונו של חמאס ברצועה גם מציאות שישראל אינה מוכנה לקבל.

בעיני ישראלים רבים, יש להניח, הבטחות לעתיד כה ורוד מבטאות נתק מוחלט מן המציאות שאזרחי ישראל חיים בתוכה מאז ה-7 באוקטובר 2023.

בדבריו על כיבוש הרצועה הנשיא מרמז, קרוב לוודאי, על כך שאותם "גורמים קיצוניים" אינם

רוצים רק להבטיח את ביטחון המדינה, אלא בכוונתם גם להתיישב ברצועה. הנשיא יודע שמטרה זו תקומם על ישראל רבים במערכת הבינלאומית, וגם בקרב תומכי ישראל בממשל. הנשיא גם יודע היטב שתפיסת עולם זו אינה מקובלת על הרוב בממשלה. ייתכן שבדבריו אלה מקופל גם רצון להעמיק את המחלוקת בתוך הממשלה כדי לפגוע במעמדו של ראש הממשלה.

מדבריו של הנשיא משתמע חוסר אמון ביכולתו של צה"ל להביא להכרעת החמאס בטווח הזמן הנראה לעין. הוא מצטרף לגורמים רבי כוח בממשלה, במערכות הביטחון ובדעת הקהל הטוענים זה מכבר שאין לישראל אופציה להשיג "ניצחון מוחלט" מול החמאס, וכי המשך ההיצמדות ליעד של "ניצחון מוחלט" יוביל להתמשכות "אין סופית" של המלחמה, וזו תגבה מחיר כבד מישראל בנפש וברכוש ותמנע החזרת החטופים.

הנשיא אינו מסתפק בכך, ונכנס שוב לעובי המחלוקת הפוליטית בישראל כפי שנהג לפני שבועות ספורים יחד עם הסנטור צ'אק שומר. תוך הזדהות מוחלטת עם מתנגדי ראש הממשלה, הוא חוזר על הקביעה שיש בה ממד ניכר של הטיית דברים, ושלפיה אלה המתנגדים למתווה זה אינם דואגים בפועל להחזרת החטופים.

הנשיא יודע היטב שהדעה המקובלת על הממשלה כיום מתבססת על ההנחה שרק המשך הפעילות הצבאית והלחץ הבלתי פוסק על החמאס יוכלו להביא למימוש של עסקת שבויים שתהיה מקובלת על ישראל, כפי שאכן קרה בראשית המלחמה. אבל הוא בוחר בכוונת מכוון להציג תמונת מצב שאינה תואמת את המציאות בשטח.

בהמשך דבריו הנשיא פונה ישירות לאזרחי ישראל לתמוך במתווה המוצע. לנו לא זכורה פנייה ישירה דומה של נשיא מכהן בארה"ב אל אזרחי ישראל, ודאי לא בזמן מלחמה. ייתכן מאוד שעל רקע הדיווחים על הזמנת נתניהו לנאום בפני הקונגרס הנשיא מבקש להבהיר שכפי שנתניהו מבקש לפנות אל אזרחי ארצות הברית "מעל לראשו" של הנשיא § כך יכול גם הוא לפנות אל העם היושב בציון "מעל לראשו" של ראש הממשלה.

הנשיא מאזכר את מחויבותו לאורך כל חייו למדינת ישראל! יהיו רבים שיחלקו על הקביעה החד-משמעית הזו. אכן, פרקים רבים בחייו הפוליטיים של הנשיא נתנו ביטוי לתמיכה רבה במדינת ישראל. יחד עם זאת, ראוי להזכיר גם אירועים של מחלוקת מתועדת עם ראש ממשלה בישראל, מנחם בגין, בהקשר של הרחבת ההתנחלויות ביהודה ושומרון.

מחויבות זו, טוען הנשיא, קיבלה ביטוי בשני אירועים במהלך המלחמה: העובדה שהוא הנשיא היחיד שהגיע לישראל בזמן מלחמה; העובדה שהוא הפעיל כוחות אמריקנים ישירות כדי להגן על ישראל כאשר היא הותקפה על ידי איראן. אין ספק ששני אירועים אלה מהווים את רגעי השיא במימוש המחויבות האמריקנית למדינת ישראל במסגרת "היחסים המיוחדים" בין שתי המדינות.

על רקע תמיכה זו, זה הנשיא פונה לעם בישראל ומציע לו בנימה שיש בה גם איום מרומז, "לקחת צעד לאחור" ולחשוב מה יקרה אם הזדמנות זו תוחמץ.

מתוך חשש שקריאתו/בקשתו של הנשיא שישראל תקבל מתווה זה לא תיענה, הנשיא מבהיר חד-משמעית לעם בישראל ש"אנחנו לא יכולים להחמיץ הזדמנות זו". שוב הנשיא חוזר על הקביעה שבה עושים שימוש גם אישים אחרים בממשל שלפיה "אנחנו בממשל יודעים טוב יותר מכם מה טוב עבורכם. איננו סומכים ממש על שיקול דעתכם".

ראוי לציין בהקשר זה כי בריאיון לשבועון טיים, בימים אלה ממש, לא היסס הנשיא לקבוע ש"יש סיבות טובות לאנשים לחשוש שנתניהו מנסה להמשיך את המלחמה בשל סיבות פוליטיות-אישיות שלו". בהזדמנויות שונות לא היסס הנשיא לומר זאת במפורש. פגיעה זו בריבונות של מדינת ישראל מצד מי שמוגדרת כבעלת בריתה היחידה נעשית, לצערנו הרב, כ"מעשה שבשגרה" מאז תחילת המלחמה.

ובהמשך, הנשיא חוזר ומזהיר מ"הידבקות" לרעיון הבלתי מוגדר (unidentified notion) של "ניצחון מוחלט". אמירה זו טומנת בחובה, כאמור, חוסר אמון מוחלט ביכולתו של צה"ל להכניע את החמאס בטווח הזמן הקרוב. קשה להלין על נשיא ארצות הברית על הערכה כה ירודה של היכולת הצבאית של ישראל, בשעה שאנשי צבא בכירים ביותר בישראל מביעים דעה כזו, מי בגלוי ומי בסתר. המשך המלחמה ה"בלתי נגמרת", הנשיא מזהיר, תביא לשקיעתה של ישראל ב"בוץ העזתי".

ראוי לציין שכבר בשלבים הראשונים של המלחמה פנה הנשיא לישראל וביקש שהיא תקפיד שלא לחזור על השגיאות שעשתה ארצות הברית לאחר מתקפת ה-11 בספטמבר. אם תלך ישראל בדרך זו, הנשיא מזהיר, היא תגבה מישראל מחיר כלכלי וצבאי כבד, ומספר גדול של נפגעים. בנוסף היא תעצים את הבידוד המדיני של ישראל במערכת הבינלאומית. מדיניות זו לא תביא את החטופים לביתם.

גם בדברים אלה חבוי איום סמוי שארצות הברית יכולה להשתמש בתלות הרבה של ישראל בה כדי לפגוע בה אם לא תקבל את מתווה הנשיא. ממשל ביידן כבר הוכיח את "יכולותיו" להעניש את ישראל בעת מלחמה: מניעת חימוש מישראל והימנעות מהטלת וטו במועצת הביטחון על החלטה אנטי-ישראלית.

בהמשך מציג הנשיא טיעון נוסף האמור לשכנע את ישראל לקבל את המתווה: תמיד תעמוד לה הזכות להגנה עצמית ולהביא למשפט את האחראים למתקפת ה-7 באוקטובר. ארצות הברית, מבטיח הנשיא, תדאג תמיד שלישאל יהיה חימוש מספיק להגן על עצמה. אם חמאס לא יממש את ההתחייבויות שנטל על עצמו, אומר הנשיא, ישראל תוכל לחדש את האש. ומה יקרה אם תיווצר מחלוקת בין ישראל וארצות הברית סביב הגדרת פעילות צבאית ישראלית כהגנה עצמית כפי שקרה לא פעם בעבר? על כך אין לנשיא מענה.

מצרים וקטאר הבטיחו לי, אומר הנשיא, שהם ידאגו לכך שהחמאס יקיים את התחייבויותיו, ואילו ארצות הברית תערוב לכך שישראל תקיים את ההתחייבויות שלה. קשה להאמין שהנשיא

יכול לסבור שישראל תקבל מצב כל כך מעוות של חוסר סימטריה, כאשר מדינות מקורבות לחמאס, כמו מצרים וקטאר, תערובנה לקיום ההסכם על ידי החמאס, ואילו מעצמה כמו ארצות הברית, שבמקרים רבים אינה רואה עין בעין עם ישראל את דרך ניהול המלחמה, היא זו שתערוב לכך שישראל תקיים את ההסכם.

זהו רגע של הכרעה, ממשיך הנשיא. ישראל הגישה את הצעתה. החמאס יצטרך להוכיח שהוא אכן רוצה בהפסקת אש כפי שהוא מצהיר. זו ההזדמנות בשבילו. הוא זה שהחל במלחמה והוא זה שיכול להביא לסיומה. אם יחליט החמאס בחיוב, יהיה צורך לעבד את הפרטים. ממשלת ישראל תצטרך לתת מנדט לצוות המשא ומתן מטעמה שיעניק לה את הגמישות הנדרשת לסגור את העסקה.

שוב יוצא המרצע מן השק. הנשיא מדבר בפירוש על סיום המלחמה ולא על הפסקה מתוחמת בזמן. כל זאת, מבלי שישראל מבטיחה את מימוש יעדי המלחמה שלה. בכל קנה מידה, כפי שטוען ראש הממשלה, ובצדק רב, תמונת מצב זו תיחשב לתבוסה של ישראל.

שוב ניכרת בדברי הנשיא מעורבות בוטה בסוגיה פנים-ישראלית ² היקף המנדט שצריך להינתן למנהלי המשא ומתן מטעם ישראל. הנשיא מודע היטב לכך שמנהלי המשא ומתן נמצאים במחלוקת עם ראש הממשלה סביב היקף הוויתורים שישראל צריכה להסכים להם במסגרת העסקה עם החמאס. הנשיא מתייצב באורח חד-משמעי לצד מנהלי המשא ומתן.

בסיום דבריו הנשיא מתייחס לסבל הרב שעברו אזרחי מדינת ישראל בעקבות מתקפת החמאס ³ הרוגים, פצועים, חטופים. הוא מאזכר במפורש גם את מעשי האונס שביצעו אנשי החמאס במהלך המתקפה. במקביל הוא מציין את הסבל הכבד מנשוא של תושבי הרצועה ⁴ "גיהינום של ממש" (sheer hell) כהגדרת הנשיא. גם כאן, הוא אינו יכול להתאפק מלמתוח ביקורת חד-משמעית בגין מספר ההרוגים והפצועים, כולל ילדים, "הגדול מדי". כל זאת, קובע הנשיא, כאשר למרות הסיוע הרב הזורם לרצועה המשבר ההומניטרי נשאר בעינו.

סיכום והמלצות

המתווה שהציג הנשיא ביידן להסדר בין ישראל והחמאס כולל בתוכו מרכיבים שישראל אינה יכולה לקבל, ובעיקר ⁵ אופציה של סיום המלחמה מבלי שישראל מימשה את יעדיה במסגרת מערכה זו: חיסול יכולותיו הצבאיות והשלטוניות של החמאס; החזרת החטופים; יצירת מציאות שבמסגרתה רצועת עזה לא תהווה עוד איום על ישראל. טוב עשה ראש הממשלה כשהבהיר שהמתווה שהציג הנשיא, תוך קביעה שמדובר ב"מתווה ישראלי", "אינו שלם".

יחד עם זאת, יש במתווה בסיס העשוי לאפשר, בנסיבות מסוימות, קבלת עמדת ישראל: החזרת מספר מוגדר של חטופים, הפסקת אש לזמן מוגדר, המשך המשא ומתן, כאשר בשום שלב לא נשללת זכותה של ישראל לחדש את הלחימה. ישראל נמצאת כיום בעמדה טובה מאי פעם מאז פרוץ המלחמה להשיג את יעדיה. במישור הצבאי היא פועלת בעוצמה בגזרת רפיח וגם בגזרות

אחרות ברצועה. מאידך גיסא, אין כיום לחמאס יכולות צבאיות לשבש את שגרת החיים בישראל באורח משמעותי. המשך הלחץ הצבאי ברצועה יחייב להערכתנו את החמאס להגמיש את עמדותיו.

במישור המדיני, כניסתה של ישראל לרפיח, והמשך פעילותה בתוך העיר, למרות תביעות הממשל להימנע מכך, הבהירו, להערכתנו, לממשל שיש בידי ישראל מנופי כוח רבי עוצמה בקרב חוגים רבים, רבי השפעה, בממשל, וכי ישראל לא תוכל לקבל תכתיבים של הממשל בסוגיות חיוניות לביטחונה הלאומי. ניסיונו של הממשל לממש סנקציות על ישראל באמצעות מניעת חימוש נכשל, והבהיר להערכתנו לממשל את מגבלות הכוח שלו. נאומו הצפוי של ראש הממשלה בקונגרס מהווה "משקולת" מנקודת ראותו של הממשל, ויש להניח שיביא להמעטה בטונים הביקורתיים כלפי ישראל.

יחד עם זאת, גם ישראל למדה במהלך המלחמה את מגבלות הכוח שלה ואת הצורך להתייחס בכבוד ובכובד ראש לתביעותיה של מעצמה ידידותית, שהגישה לישראל במהלך המלחמה סיוע חסר תקדים הן במישור המדיני והן במישור הצבאי. סיוע זה מהווה מרכיב דומיננטי בגיבוש תמונת המצב הנוכחית, מול החמאס, הנוחה יחסית לישראל, ומאפשרת לה לעמוד על מימוש דרישותיה. ישראל חייבת לדאוג להקטנת החיכוכים עם הממשל ככל שניתן. היא תצטרך להכיל התבטאויות פוגעניות וצעדים לא נעימים. זאת כל עוד נשמרים חופש הפעולה שלה ואספקת הנשק הנדרש עבורה.